

VERSKI PRAZNICI I OBIČAJI MLADIH IZ JALOVIKA

Velike društvene promene bitno su oslabile tradicionalnu osnovu na kojoj je vekovima počivala religija. No, bez obzira na korenitost i opseg ovih promena u savremenom društvu, a posebno u savremenom selu, tradicionalni oblici života i tradicionalne vrednosti nisu ni izdaleka iščezli.¹⁾ Naš boravak i istraživanje na terenu²⁾ upravo je potvrdilo ovo već poznato stanovište, zasnovano na do sada obavljenim istraživanjima, među kojima su i istraživanja omladine (Vrcan i sar. 1986. i Dilić i sar. 1977).

Istraživanje u Jaloviku pokazalo je da se, kada su u pitanju mladi, teško može govoriti o njihovoj religioznosti, o čemu nam je govorio seoski sveštenik („omladina je verujuća ali ne odlazi u crkvu jer je mahom na školovanju negde na strani”).

Jalovik je selo sa crkvom i sveštenikom. Postojeća crkva u selu je podignuta tridesetih godina ovog veka. Sadašnji jalovički sveštenik je relativno mlad (32 godine) i u selu je sa službom poslednjih deset godina.

Podatke o crkvi, religioznosti mladih, njihovom učešću u redovnom verskom životu i poštovanju verskih praznika i običaja prikupili smo kroz

¹⁾ O pojavama procesa sekularizacije u svetu i u nas, kao i o usporavanjima tog procesa, pa i o pojavama desekularizacije, na koja ukazuju brojna novija istraživanja i teorijske rasprave o religijskom fenomenu, govori Dinka Marinović u radu *Religioznost stanovnika sela 1972. i 1982.* (Marinović 1985: 107—110).

²⁾ Ovaj rad je deo monografske studije o Jaloviku (opština Vladimirci) koja je rađena za potrebe istraživačkog projekta *Kulturni život seoske omladine*, čiji je nosilac Zavod za proučavanje kulturnog razvitka SR Srbije. Terenski deo istraživanja i izrada studije rađeni su u saradnji s Radom Drezgić, sociologom. Istraživanje je obavljeno jula 1987. god.

razgovore sa sveštenikom, mladim ljudima iz sela i na osnovu posmatranja učešća mladih u proslavi dva verska praznika Ivandana i Petrovdana. Izuzev podataka o religioznosti mladih u selu, odnosno, procene njihove religioznosti, koju smo dobili od seoskog sveštenika, svi ostali podaci su se, bez obzira na izvor, u osnovnim crtama poklapali. Na osnovu razgovora koje smo vodile sa mladim ljudima u selu i na osnovu posmatranja njihovog učešća u obeležavanju dva verska praznika (Ivandan i Petrovdan), može se reći da su mladi Jalovika u većini nereligiozni ili neopredeljeni⁹⁾.

Po svemu sudeći mladi ljudi sasvim malo učestvuju u redovnom verskom životu. Idu u crkvu retko („jednom godišnje; kad neko umre” — Zoran, poljoprivrednik, 24 godine, osnovna škola) i očigledno odlazak u crkvu na venčanje i krštenje ne vezuje za veru, već za običaj u selu, tradiciju ili želju, kada je u pitanju venčanje, da taj dan i taj čin „budu što lepši i svečaniji” (velika većina mladih, oko 80%, se venčava i u crkvi, kao što i velika većina mladih roditelja, oko 90%, krštava svoju decu). Iako su svi mladi sa kojima smo razgovarale, na direktno pitanje o tome da li veruju u boga, odgovorili da su ateisti, u jednom slučaju se posredno moglo zaključiti da je zapravo reč o neopredeljenom omladincu. Naime, jedan od naših sagovornika (Zoran, poljoprivrednik, 24. god. osnovna škola) je nastojeći da nam objasni zašto ne radi kada je verski praznik, to obrazložio nekom vrstom nelagodnosti koju bi imao ukoliko bi se posle toga što je radio dogodilo nešto loše („da ne mislim da je to zato što sam taj dan radio, a i da mi to drugi ne govore”). S obzirom na to da nije znao da odredi da li u to veruje ili ne, bile smo sklone da zaključimo da se radi o verski neopredeljenom mladom čoveku.

Kada je reč o poštovanju verskih praznika i običaja slika o učešću mladih je sasvim drugačija. Svi mladi sa kojima smo razgovarale (a iz razgovora sa sveštenikom i drugim ljudima u selu stiče se utisak da je to slučaj sa većinom mladih u Jaloviku) poznaju verske običaje i praznike u svojim kućama, u okviru porodice, ih i obeležavaju. Nosioци tih prazničnih običaja su uglavnom stariji članovi domaćinstva (i to uglavnom žene, majke i svekrve, jer se uglavnom radi o pripremanju hrane, pletenju venaca od ivanjskog cveća, odlasku na groblje i u crkvu itd.). Svi naši sagovornici kažu da će nastaviti da poštuju te običaje i kad njihovih starijih više ne bude i to najčešće zato jer je „takav običaj u selu; tako svi rade pa moramo i mi; mora se”, ali i zato što je to porodična

⁹⁾ Ovi nalazi su u skladu i s rezultatima ranije izvedenih istraživanja o religioznosti seoske omladine (Vrcan i sar, 1986. i Dilić i sar, 1977).

tradicija („decenijama su rođaci i prijatelji dolazili u moju kuću određenog dana, na slavu, ne mogu im ja sada reći: e, nemojte mi više dolaziti taj dan, nego dodite za 1. maj” — Vladan, radnik seljak, 31. godina, hemijsko-tehnička škola, zaposlen u „Zorka” OOUR „Keramičke pločice”, Šabac).

Drugim rečima, saznanja do kojih smo došle u Jaloviku govore u prilog tezi da poštovanje verskih običaja, kada su u pitanju mladi, nisu ni izdaleka pokazatelji vezanosti za crkvu i religioznosti, već su se pretvorili u „običajnu normu sredine” koja je vezana pre za porodična obeležja nego za crkvu, kako je to uočila Štefica Bahtijarević u istraživanju *Seoska omladina i religija* (Dilić i sar. 1977; 198).

Bahtijarevićeva u navedenom radu zastupa tezu, koju prihvatamo: da učešće u ritualu, čak i onda kada su neki obredi dobili obeležje tradicije, dakle kada su delimično ili potpuno izgubili religiozno značenje, spada u one aktivnosti koje jačaju osećaj grupne pripadnosti, stoga što je u pitanju učešće „jednakih u jednakom”, učešće u tradiciji koja se teško napušta. Nalazi našeg istraživanja u Jaloviku govore upravo u prilog ovom stavu. Poštovanje verskih praznika kakvi su Božić, Uskrs i slave (porodične i crkvene) i dalje imaju ulogu neke vrste posebnih događaja u lokalnoj zajednici, i u okviru porodičnog domaćinstva. To su jeđinstvene prilike kada se viđa i družu s rođacima koji više ne žive u istom mestu.

Ovi praznici daju određeni ritam ličnom, a naročito porodičnom pa, u izvesnom smislu i životu lokalne zajednice, dele svakodnevicu na „pre” i „posle”. Često smo u razgovoru s mladima i njihovim ukućanima bili u prilici da čujemo da mladi koji se negde školuju nastoje da dođu kući za neki od tih praznika, da je neko „dolazio za Božić”, da se „išlo nekuda na Veliku Gospojinu”, da se „išlo na igranku za Petrovdan”, kao i da pročitamo u zvaničnom Izveštaju o radu OO SSO Jalovik za 1986. god. da se organizovanje igranki u Domu kulture na Savindan i Petrovdan navodi kao jedna od značajnih, a inače ne mnogobrojnih, aktivnosti omladinske organizacije.

U nastojanju da se nešto bliže odredi uloga obeležavanja verskih praznika i poštovanja običaja u selu, u kome smo istraživale, a time i njihovo mesto u životu seoske omladine, može se reći da neki od praznika i običaja, kakvi su crkvena slava, Savindan i svadba, nemaju obeležja „tradicionalističkog” kao svesnog negovanja tradicije, koliko je u pitanju „tradijsko” kao tipološka odrednica kulture, komunikacije itd. sa izvesnim elementima „tradicionalnog”

kao oznake institucija i proizvoda naše „starije“⁴⁾. Drugim rečima, saznanja do kojih smo došli na terenu dopuštaju mogućnost postavljanju teze da su ovi verski praznici i običaji postali sastavni deo života savremenog sela čije obeležavanje danas predstavlja specifičan vid susreta novog i tradicionalnog i tvori jedan od vidova autentičnog kulturnog izraza sela kakvo je Jalovik. Ti, običaji i verski praznici imaju samo jednim svojim delom obeležje tradicionalnih vrednosti i normi koje se naraštajima prenose i usvajaju kao „normalne“, pa stoga nisu posledica ličnog izbora pojedinca, već se pre nameću spolja, o čemu govori D. Marinović u već pomenutom članku (Marinović 1985 : 108), a što se u našem istraživanju pokazuje kroz veliki broj odgovora tipa „tako je u selu; mora se“. No, istovremeno su običaji i praznici o kojima je ovde reč, u načinu na koji se obeležavaju i smislu koji dobijaju u životu mladih ovog sela, izraz i savremenih kretanja i uticaja.

Uporište za ovu tezu nalazimo u nekoliko elemenata. S jedne strane, naše istraživanje u Jaloviku je pokazalo da seoski vašar, koji je vezan za crkvenu slavu u selu (Petrovdan) predstavlja važan oblik kulturno-zabavnog života. Svi naši sagovornici pominju seoske vašare, dakle i vašare u okolnim selima, kao mesta gde odlaze da se druže, da vide staro društvo iz škole, da izađu, da se zabave, provedu slobodno vreme, kao mesto na koje se vode deca na zabavu (za one koji imaju decu). Drugim rečima, svaki naš sagovornik je pominjao vašar kao jedan od retkih događaja u selu, pored svadbe i ispraćaja u vojsku, koji razbijaju monotoniju seoskog načina života. Zapravo, jedan od osnovnih izvora nezadovoljstva ovim načinom života, kako je pokazalo naše istraživanje potiče upravo otuda što selu danas, nedostaju raznovrsniji i brojniji oblici kulturno-zabavnog života⁵⁾ i oblika društvenosti koje bi oni mogli da ponude, pored onih na selu uobičajenih i svakodnevnih: porodičnih, komšijskih i povremeno kafanskih.

Zapažanja do kojih smo došli posmatrajući Petrovdanski vašar u Jaloviku bila su u skladu s izjavama naših sagovornika, s jedne strane, a način na koji se vašar odvija dao nam je podsticaj da razmišljam o njemu kao autentičnom kulturnom izrazu seoske sredine, s druge strane. Naime, mladi u Jaloviku nisu učestvovali u onim elementima slavskih obi-

⁴⁾ Klasifikacija je preuzeta od Ivana Čolovića — *Divlja književnost* (Čolović 1985: 15).

⁵⁾ Da je nedostatak zabave i mesta za aktivnije provođenje slobodnog vremena jedan od važnijih izvora nezadovoljstva životom na selu pokazala su i ranije provedena istraživanja seoske omladine (Dilić 1971: 101 i Dilić i sar. 1977: 162).

čaja koji su najdirektnije vezani za crkvu i tradiciju (u crkvu su uglavnom išle starije žene, palile sveću i nosile slavski kolač i žito. Crkva je od podneva bila zatvorena, porta pustata (izuzev onih koji su spremali šatru, stolove, nameštali ozvučenje, tezge s đinđuvama, plastičnim igračkama, mestom za tombolu, flipere, streljanu, ringišpil) sve do 18–19 h kada je svet, uglavnom mlad, počeo da dolazi. Vašar je postao svojevrsna „novokomponovana zabava” za mlade (starijih ljudi gotovo da nije ni bilo) u čijem se toku i ikonici prepoznaje specifičan spoj ruralno-urbanih elemenata koji su, rekli bismo, postali svojevrsan izraz i kulturni odgovor mladih sa sela na društvene prilike u kojima se neprestano susreću i sučeljavaju roditeljka kultura, tradicionalno i novo. Na malom prostoru selo je najednom imalo sve: kafanu s muzikom, korzo, prostor za društvene igre i razonodu, igranku-disko (u obližnjem Domu kulture uz zvuke novokomponovane narodne muzike). Igranka, šetnja, razgovori, dobacivanja trajali su duboko u noć.

Drugi element, na osnovu koga smatramo opravdanim da seoski vašar danas posmatramo kao jedan od vidova autentičnog kulturnog izraza savremenog sela, počiva na činjenici što se u Jaloviku u proslavu dva verska praznika (Savindan i Petrovdan) na neki način uključuje i omladinska organizacija pripremajući igranke-disko u sali Doma kulture. Ovaj momenat tumačimo kao posledicu ne tako davno stečene svesti u lokalnoj i široj društvenoj zajednici da je poštovanje verskih praznika i običaja duboko integrisano u seoski način života, da na neki način tvori njegov ritam i duh i da je, bar u Jaloviku, najmanje vezan za religiju, crkvu i tradicionalizam, pa da je stoga dobro da omladinska organizacija (koja inače teško okuplja svoje članove jer ih je većina preko godine na školovanju van sela) ponudi mladima još neki sadržaj i oblik zabave.

Da je reč o ne tako davno stečenoj svesti zaključujemo po tome što su i mladi i drugi ljudi u selu sa kojima smo razgovarale govorili, istina, otvoreno o poštovanju verskih običaja i praznika, ali je veliki broj naših sagovornika imao potrebu da nam objasni da to ne radi iz religioznosti, već zbog „običaja u selu”; da su članovi SK, da ne idu u crkvu, ali slave slavu jer se to neguje u porodici itd. Ili, da nam kažu kako se kod njih u Jaloviku sada na to ne gleda loše, ali da ima primera da su ljudi u nekom susednom selu imali problema. Drugim rečima, još uvek postoji jasno sećanje i na neka druga vremena, pa je i samo naše interesovanje za ove probleme moglo, kod nekih naših sagovornika, potaknuti nepoverenje u svrhu takvog razgovora.

Ovakvo tumačenje odnosa prema verskim praznicima i običajima u Jaloviku, mislimo potvrđuje još jedno zapažanje sa terena. Na osnovu razgovora sa mladima može se zaključiti da njihovo poznavanje i prihvatanje verskih običaja nije posledica nekog „novog buđenja” interesovanja za tradiciju i religiju, ili „revolt mladih prema stanju u društvu”, kako se često tumače slične pojave u urbanoj sredini. Taj se utisak, na osnovu razgovora s mladim ljudima i posmatranja nije mogao steći. Samo jedan omladinac nam je rekao da je on sam počeo tek u poslednje vreme da se interesuje za verske običaje i da misli da to mladi danas uglavnom rade zato što su nezadovoljni prilikama u društvu (Slobodan, student prava, 23 god. neoženjen). Ali, na osnovu celokupnog razgovora s tim momkom moglo se zaključiti da je tu više po sredi razmišljanje o ovom problemu, nego jasan stav i da je ono, pre svega, posledica uticaja gradske sredine i zbivanja među mladima u gradu (Slobodan studira u Beogradu) nego što proističe iz njegovog zapažanja promena u samom selu.

I konačno poslednji element na osnovu koga smatramo osnovanom pretpostavku da poštovanje nekih verskih običaja u selu predstavljaju tradicijski tip kulture, sa izvesnim elementima tradicionalnog, u značenju koje mu daje I. Čolović, je mesto i uloga svadbe u savremenom životu sela.

Uz vašar ili, bolje rečeno, još više od vašara svadba se u životu mladih Jalovika doživljava i kao običaj, kao dug roditeljima, ali i kao autentičan i jedan od retkih događaja i načina zabave u selu. Iz razgovora, koje smo vodile s mladima kao i sa drugima u selu, može se zaključiti da se velika većina mladih, venčava u crkvi i da najveći broj svadbenih slavlja uključuje i „običaje naših starih” (kum je stari porodični kum, mladi se daje nakonče, baca se jabuka na krov kuće, mlada ulazi u novu kuću ispod mladoženjine ruke, džara vatru u ognjištu i baca paru u njega itd.). Istovremeno, svadba predstavlja i vrstu igranke i zabave u selu. Na svadbe, naime, odlaze oni koji su pozvani, koji učestvuju u obredu, običaju, ceremoniji i od kojih se očekuje poklon, ali dolazi se i bez poziva, uveče na veselje, igranku, zabavu. Ako se dogodi da istovremeno ima više svadbi u selu ili u okolini ide se s jedne na drugu.

Za objektivnu procenu uloge i značaja svadbenog običaja u savremenom selu, mislimo da je važno uočiti na prvi pogled ambivalentan stav mladih prema takvom tipu slavlja. S jedne strane, svi naši sagovornici objašnjavaju pravljenje velikog svadbenog slavlja „običajem u selu; tako svi rade” i drugom koji imaju

prema roditeljima, koji „kada već daju novac za to, očekuju da to bude onako kako to oni žele”, u čemu se može uočiti primesa međugeneracijske tenzije. Ne isključujemo mogućnost da je u nekim slučajevima to i davanje poželjnog odgovora, s obzirom da je razgovor o svadbenom slavlju uključivao i razgovor o sumi novca koja će se na njega utrošiti, kao i o mogućnostima da se taj novac utroši na neki drugi način, recimo putovanje da bi se nešto videlo itd. S druge strane, mladi u selu očigledno veoma aktivno učestvuju u ovoj vrsti običaja i doživljavaju ga i prihvataju i kao izraz i vid zadovoljavanja vlastitih životnih potreba i težnji. Stoga se, kada je reč o svadbi, čak i više nego u do sada razmatranim slučajevima, može govoriti o specifičnom susretu roditeljske kulture i onih vidova dominantnog kulturnog obrasca koji su mladi sa sela usvojili kroz obrazovni sistem i vlastito životno iskustvo u urbanoj sredini i time čine sastavni deo života savremenog sela. Ovde se radi o uticajima globalnog društva, koje je seoska zajednica usvojila prilagodivši ih svom duhu, i usaglašavajući ih sa svojim kulturnim tradicijama (Mendras 1986: 141).

Ovo stanovište dobija svoju posebnu potvrdu u selu kakvo je Jalovik, s obzirom na jednu njegovu specifičnost. Jalovik se izdvaja od većine drugih sela time što u njemu već desetak godina nastaje jedan vid posebnog spoja tradicionalne i elitne kulture koji je, po svemu sudeći, u maloj meri uspeo da utiče na način života i duh ovog sela.

U Jaloviku, naime, od 1978. god. postoji slikarska kolonija u kojoj se kolektivni slikarski rad odvija svake godine u prvoj polovini avgusta, uz učešće slikara iz Jugoslavije i inostranstva. Za vreme trajanja kolonije slikari žive i rade u kućama jalovičkih seljaka, što je svakako jedan od najznačajnijih elemenata ove manifestacije. No, zamisao vredna pažnje, da se kroz neposredni „živi” kontakt umetnika i seljaka, kroz svakodnevne obaveze i druženja obogaćuje shvatanje, iskustvo i duh ljudi, nije imala za ovo vreme nekog većeg, a sasvim sigurno ni šireg odjeka u ovoj lokalnoj zajednici.

Na osnovu razgovora s mladima, kao i sa drugima u selu, može se reći da kolonija, zajedno sa svojom Galerijom u kojoj je stalna postavka slika, nije dublje ušla u život većine stanovništva. Drugim rečima, život kolonije je u priličnoj meri ostao zatvoren u sebe, u izvesnom smislu — elitan. O danima kada kolonija traje, o druženju, o novim iskustvima, o tome šta kolonija znači za selo, pričaju oni koji su je i pokrenuli i zahvaljujući čijem velikom naporu

ona i dalje postoji. Zatim govore oni kod kojih su slikari boravili, kao i njihova deca, dakle oni mladi koji su posredstvom svojih roditelja bili u prilici da se „približe koloniji”, večernjim druženjima sa slikarima i seljanima. Međutim, najveći broj naših sagovornika ne smatra da je kolonija bitno obogatila njihov kulturni život u selu. Pored toga, nismo čuli da se neko od mladih ili starijih stanovnika Jalovika u proteklim godinama posebno zainteresovao za slikarstvo i umetnost uopšte, ili da je sam pokušao da slika u slobodnom vremenu. Jalovička Galerija je bila zaključana i prazna, po svemu sudeći već mnogo pre nego što su nam je pokazali. Ona kao da služi za reprezentaciju i svakako neku vrstu satisfakcije onima koji su je i stvorili.

Ono što je nesumnjiva vrednost Jalovičke kolonije su male postavke slika u domaćinstvima u kojima su slikari boravili. Mislim da se još uvek ne bi moglo reći da se te slike u ovim kućama tretiraju kao umetnička dela ili kao velika vrednost u materijalnom smislu, koliko kao uspomena na neko vreme, kao izraz otvorenosti i savremenosti domaćina.

Mogućnosti i dometi slikarske kolonije u Jaloviku zahtevaju, svakako, dublju i sveobuhvatniju analizu i nisu predmet ovog rada, ali je, sada već desetogodišnje, postojanje kolonije izvanredna mogućnost za istraživanje i analizu značaja i uticaja različitih kulturnih modela na život savremenog sela. U tom smislu su ovde izneta zapažanja o koloniji, do kojih smo došli tokom našeg boravka i istraživanja na terenu, doprinela da se jasnije iskristališe stanovište o značaju i mestu običaja o kojima je u ovom radu bilo reči. Svi oni, prvobitno religiozni, vremenom su prerasli u običajnu normu sredine koja čini danas vid kulturne tradicije seoske zajednice. Spoj ovog elementa i uticaja dominantnog kulturnog obrasca doprineo je da ovi običaji postanu danas autentičan izraz života savremenog sela i mladih u njemu. Svi oni imaju zajedničku društvenu i materijalnu podlogu, obeleženi su znacima istog vremena, ali nisu njihov prost odraz, već postoje na specifičan način i imaju sopstvenu svrhovitost i autentičnost.

Analiza pojava o kojima je u ovom radu reč je, pre svega, kvalitativne prirode, pa otuda nalazi koji su ovde izneti imaju prvenstveno eksplorativni i hipotetički karakter. No, to ne umanjuje vrednost ovakve vrste istraživanja, tim pre što poređenja sa do sada provedenim istraživanjima seoske omladine ukazuju na

brojne dodirne tačke. Primenjeni metodski pristup istraživanoj pojavi je vredan jer, pre svega, predstavlja neku vrstu kombinacije tipološkog, monografskog i problemskog pristupa koji istovremeno podrazumeva i delimičan pristup „iznutra” životnoj situaciji i vrednosnim orijentacijama seoske omladine. Tako je pokušaj da se naučna građa prikupi na objektivnan način podrazumevala prikupljanje podataka iz postojeće etnografske građe, neposrednim posmatranjem sa povremenim učestvovanjem, kao i strukturiranim razgovorima sa mladima u selu. Teškoće ovakvog pristupa problemu potiču iz, u ovom slučaju, posebne složenosti odnosa između posmatrača i posmatranog, budući da među njima postoji kulturna razlika, pa je otuda pokušaj naučnog pristupa životnom iskustvu mladih Jalovika, istraživača povremeno stavljao u nedoumice, za koje verujemo da su rešene na adekvatan način. Upravo ovim momentima treba pripisati izvesne slabosti ovde iznetih tumačenja, pre nego ograničenosti primenjenog metoda.

Literatura

- D. Marinović: *Religioznost stanovnika sela 1972. i 1982*, *Sociologija sela*, 87/90, 1985. godine.
- S. Vrcan, J. Aleksić, R. Dunderović, S. Fle-re, V. Ilišin, S. Mihajlović, V. Obradović, F. Radin, M. Ule: *Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije*, IDIS, CIDID, Zagreb, Beograd, 1986. godine.
- E. Dilić, Š. Bahtijarević, M. Benc, R. First-Dilić, V. Kolarić, M. Mihovilović, A. Petak, K. Prpić, R. Supek, I. Šiber: *Seoska omladina danas*, IDIS, CDD, Zagreb, 1977. godine.
- I. Čolović: *Divlja književnost*, Nolit, Beograd, 1985. godine.
- E. Dilić: *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine*, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, IDN, Zagreb, Beograd, 1971. godine.
- H. Mendras: *Seljačka društva*, Globus, Zagreb, 1986. godine.